

Анета Тихова (Шумен, България)

ЗА НЯКОИ ТОПОНИМИ ОТ ШУМЕНСКИЯ РЕГИОН ABOUT SOME TOPONYMS FROM THE REGION OF SHUMEN

***Абстракт:** The article generally presents the results of the analysis of 800 names of areas in the region of Shumen, which are included in the Archive of toponyms of Episkop Konstantin Preslavsky University of Shumen. The toponyms are systematized in thematic groups and according to their origin, and special attention is given to local names of plants and animals formed with a motivating lexeme.*

The findings indicate: 1) the reviewed names include several layers – both old names of presumably proto-Bulgarian and Slavonic origin and such formed from the local Turkish dialect; 2) the names belong to various thematic groups; 3) among local names of plants and animals formed with a motivating lexeme the prevailing ones are borrowed from Turkish language.

A future profound research of the names will allow a detailed presentation of the diversity of the toponymical material from the Shumen region.

***Key words:** toponyms, region of Shumen, thematic groups.*

I. Увод

В Архива по топонимия към Катедрата по български език на Факултета по хуманитарни науки на Шу „Епископ Константин Преславски“ се съдържа богата информация за местните названия от Шуменския регион. Архивът, който е дело на дългогодишните усилия на проф. Борис Симеонов и на неговата асистентка Елена Иванова, се помещава в специален кабинет и материалите в него са картотекирани. Проф. Симеонов работи в Шу от 1971 г. до пенсионирането си през 1991 г. като преподавател по увод в езикознанието и ръководи спецсеминари, студентски кръжоци и летни практики на студентите от специалностите българска и руска филология. В продължение на

20 години Б. Симеонов организира и провежда научни експедиции с цел събирането на топоними от Шумен и Североизточна България, като резултат от неуморната му дейност е създаденият архив. Изгражда в своите възпитаници интерес към теренната работа, умение да общуват с информаторите, знания за работа с емлячни регистри и други документи. През 2010 г. излиза от печат книгата „Топонимията на Плисковско-Мадарския регион”, в която са представени наблюденията на Б. Симеонов и Е. Иванова въз основа на материал от Архива за региона на Плиска и Мадара. В изследването са включени 5327 местни названия от 41 селища в бившата Новопазарска околия. Все още пълното проучване на картотекирания материал в архива предстои.

През 2018 г. в ШУ бяха организирани Студентски ономастични четения, посветени на топонимията в Шуменския регион. В четенията участваха студенти от II курс, специалност Българска филология, под ръководството на гл. ас. д-р А. Тихова. Студентите А. Петрова, Д. Добринов, Д. Петрова, В. Кулева, Е. Михайлова, Й. Гюнел, М. Жекова и С. Стефчова имаха възможност да работят в Архива по топонимия със специалното разрешение от ръководителя на катедрата проф. д-р Н. Николова.

Всеки студент имаше за задача да дигитализира сто фиша, да ги обработи и да подготви кратко изложение, в което да съобщи резултатите от своите наблюдения. При разглеждането на материала се правят справки с изследването на Плисковско-Мадарския регион, като се отчита кои от единиците не са включени в проучването. След всяка разработка бе изготвено Приложение със списък на ползваните архивни единици. Тъй като изборът на фишове бе осъществен на случаен принцип, получената информация има разнороден характер. При някои от студентите фишовете се оказаха с една начална буква, стриктно подредени по азбучен ред. В други случаи студентите попаднаха на картотека, която не е прецизно подредена, и местните названия бяха с различни начални букви.

В настоящата работа се представят в обобщен вид резултатите от обработката на 800 фиша, като *местните имена се систематизират както в тематични групи, така и според произхода, и се раз-*

глеждат онези топоними, които са образувани с мотивираща лексема названия на растения или животни.

II. Тематични групи названия

Систематизирането на обработения материал позволява да се обособят няколко тематични групи:

1. *Топоними, свързани с различни предания и легенди*, напр. **Кавалията** (дол и чешма в с. Становец), свързано със спомена за Стоян хайдутин, който свирел много хубаво на кавал и причаквал по време на робството турците край тази чешма; **Казанпунарско** – с. Ясенково, свързано с предание, че в местността има заровен казан със злато.

2. *Названия, които се свързват с конкретни исторически личности*, притежавали даден имот – гора, нива, лозе, мелница, или са построили кладенец, чешма и др. Напр. **Кара Ахмед кору** (гора на Черния Ахмед, с. Средковец); **Феизовата нива** (с. Хърсово); **Трънките лозя** (по името на Атанас Трънков, с. Пет могили), **Бързаковата воденица** (с. Стоян Михайловски); **Тодорова мелница** (по името на собственика, с. Марково); **Васил Върбановата чешма** (Нови пазар).

3. *Топоними, свързани с водоизточници*. Както отбелязват Б. Симеонов и Е. Иванова, поради факта, че „този край е беден на вода, всеки водоизточник е бил отбелязван с особено внимание – чешми, извори, кладенци“ (Симеонов, Иванова 2010: 62). Напр. **Кайнак** (4 употреби, извори в селата Тимарево, Хитрино, Деница и Каменяк); **Казан бунар** (котелообразен кладенец, с. Добри Войников), **Кабюшки геран** (кладенец, с. Върбак); **Калайджийска река** (с. Становец); **Кадиева чешма** (с. Върбак); **Кара пунар** (2 употреби, гора, с. Иглика и извор, с. Лиси връх); **Кара сулук** (тур. *черна вода*, 8 употреби, мочурище в с. Черноглавци, ниви в селата Близнаци, Живково, Велино, Върбак, Тодор Икономово, Длъжко); **Канагьол дере** (тур. *боядисана река*, 3 употреби, река – с. Изгрев, Каолиново, Тъкач).

4. *Названия, които съдържат в структурата си съществителното гора/орман, кору, даа или нива/тарла*. Напр. **Кара орман** (черна гора, 3 употреби, ниви с. Иглика, гора, с. Лиси връх и Ясенково); **Караатлък кору** (тъмна гора, Климент); **Казаалък даа** (гора, с. Климент); **Насуф тарла** (ниви, с. Тодор Икономово).

5. *Топоними, които имат като мотивираща лексема названия на растения или животни*, напр. **Мешелика** (*местност с много дъбове, гора, с. Хърсово*); **Кара куш** (*черна птица, местност с дърво, на което кацал орел, с. Длъжко*).

III. Топоними според произхода

Според произхода си названията се разделят на: домашни (славянски или прабългарски), хибридни (съдържат домашна и чужда дума) и чужди (преди всичко от турски език) (Симеонов, Иванова 2010: 62).

1. В проучения от студентите материал се откриват редица названия с предполагаем *прабългарски произход*, установени въз основа на изследването на Б. Симеонов.

Булото (3 употреби, с. Косово; пасище, с. Кюлевча и пещери, Косово). Според Симеонов и Иванова произхожда от стара тюркска дума **була**, която означава *извор* (Симеонов, Иванова 2010: 108).

За **Булут таш** (с. Могила) се приема, че произлиза от стара тюркска дума **булут**, което означава *мъгла, облак*.

Бусатца (ниви, Каспичан) се смята, че има прабългарски произход – от **босат** със значение *преливащ*.

Буйраклък (ниви, с. Царев брод) се извежда от старо тюркско **буйрук**, което означава *нозе, място, където са стъпвали нозете на бога, хана и прочее* (Симеонов, Иванова 2010: 107).

В топонима **Мостън кюклюк** (с. Беджене) думата *кюклюк* идва от тюркски, означава *корени* (Симеонов, Иванова 2010: 238).

Тусузу кюклюк, означава *безсолно коренище* (нива, с. Войвода).

Тюркмен (ниви, Църквица, по племенно и народностно тюркско название).

Тюркмен дере (долина, в нея са живели тюркмени и са вземали от там вода, Църквица), образувано от народностното название **тюркмени**.

Юсуз кулак (с. Крива река) се свързва със стара тюркска дума **юсуз**, която означава *без майка, сирак* (Симеонов, Иванова 2010: 334).

Ютя кърши (ниви, с. Върбяне), с вариант **Юте карши** (нива, с. Правенци) се свързва с тюркско **юте** *брод, проход*, и старотюркско **карши**, което означава *срещу*, следователно значението е *срещу прохода*.

Ютеки яка (ниви, с. Хърсово) и **Юте яка** (ниви, с. Вълнари) се извежда от **юте брод**, *проход* от старотюркски, и **яка** – *склон*.

2. Интересни *старинни славянски названия*, са: **Вети лозя** (стари лозя, с. Жилино); **Въбел** (лозе, с. Калугерица); **Наумовата жерка** (пустеещи места, с. Марково). Свързват се с лексеми от старобългарски език, които днес са архаизми.

Прилагателното **вехтъ** се открива в класическите старобългарски паметници с 49 употреби и означава *стар, дъвен* (СтСС: 113).

Съществителното име **жръны**, **жрънъве** е от женски род по стари у дълги основи, което се среща със 7 употреби в класическите старобългарски паметници и означава *мелничен камък* (СтСС: 220). По-късно с помощта на суфикса **-ъка** то променя облика си и получената форма **жерка** започва да означава *мелница, воденица*.

Съществителното **въбел** (*кладенец*) се извежда от индоевроп. *ombh-; праслав. *obelъ (ЕтБан, Т. I: 200). Открива се в Рим. патерик от XI в. **уболь** – *кладенец* (Фасмер, Т. IV: 143).

3. Хибридно название е **Вехти саи** (*стари кошари*, ниви, с. Косово), което съдържа славянското прилагателно **вехт** – *стар*, и турското съществително **саи** – *кошари*.

4. В разгледания материал имената от *турски произход* заемат значително място. (За сравнение, Б. Симеонов отбелязва в проучването си, че в Плисковско-Мадарския регион тези чужди названия са около 40%). Напр. **Бююк бахча** (тур. *голяма градина*, градина в с. Тодор Икономово); **Асан гечит** (тур. *гечит – проход*, т.е. *Асанов проход*, с. Златна нива).

IV. Топоними с мотивираща лексема названия на растения или животни

A. Един от начините за назоваване на местности е чрез имената на растителните видове, които се срещат на определена територия. Като мотивираща лексема в проучения материал се появяват имена на горски и плодни дървета (акация, бор, бряст, дъб, дрян, лешник, липа, орех, топола; дюля, круша, ябълка), цветя (зюмбюл, теменужка), билки (бъз, смрадлика) и гъби.

1. Горски дървета

а) Славянски названия с мотивираща лексема *акация*:

Акациева гора (гора от акации, гр. Н. пазар) и умалително **Акациева горичка** (акации, с. Макак).

б) Славянски по произход са: **Боровите** (място, залесено с борове, с. Кюлевча); **Бреста** (ниви, с. Царев брод); **Брестака** (с. Мадара); **Брестовец** (лозя в с. Марково); **Брястовете** (2 употреби, високи стари брястове, с. Макак и ниви с два стари бряста в с. Царев брод); **Трите бряста** (в местността е имало три големи дървета, с. Хърсово). Откриват се турските съответствия на *бряст*: **Кара ач** (*черен бряст*, 6 употреби, ниви в селата Длъжко, Иглика, Калино и Хитрино; в Тимарево и Живково – чешми); с вариант **Кара аач** (ниви в с. Боян, там е имало бряст).

в) С мотивираща лексема *дъб* (тур. **меше**) са образувани названията: **Мешелек** (там е имало дъбова гора, с. Мадара) с вариант **Мешелик** (дъбова гора в с. Кюлевча и с. Правенци) и **Мешеллик** (с. Ружица). Членувани форми са **Мешелика** (с. Хърсово) и **Мешето** (2 употреби, ниви, с. Красен дол и дъбова гора, с. Марково). Съставни названия са: **Меше алжик** (ниви, с. Жилино), **Мешелик арась** (гора, между дъбовете, с. Хърсово); **Меше гьолджу** (с. Мировци); **Меше кулак** (гора, с. Жилино), **Бюлюк меше** (*мешета на групички*, ниви, с. Стан); **Каранджъ мешеси** (означава *мравково дърво*, за него казват, че е много старо, на 500 или на 1000 години, с. Добри Войников); **Топ меше** (хълм, гора; с. Кюлевча).

г) Турската дума за означаване на *дрена* (тур. **къзълджак**) е в основата и на топонима **Касълджескълк** (*дренак*).

д) **Фандъкълъка** е образувано от съществителното *лешник*, тур. **фъндък** (*място, където има лешници*, ниви, с. Стан), а названието *липа* (тур. **ъхламур**) е в основата на двусъставния топоним **Казъл охламур** (липова гора, с. Боян).

е) Славянското название *орех* е в основата на топонимите: **Ореш** (лозя, преди гора от диви орехи, с. Косово); **Орешака** (хълмиста местност, засадена с орехови дървета, с. Марково); **Орешец** (ниви, някога е имало големи стари орехи, с. Кюлевча) и съставното **Орехчето кладенеца** (кладенец, по името на ореха, който се намира в близост до кладенеца, с. Пет могили).

ж) От турското название на растението *топола* – **кавак**, са образувани топонимите: **Каваклък** (2 употреби, долина с тополова гора, с. Звегор и низина, с. Янково); **Каваклък** (*местност с много тополи*, 2 употреби: ниви в с. Боймир и гора в с. Тодор Икономово); с членувана форма **Каваклъка** (ниви, в близост има горичка от тополи, с. Янково). От турското название, но със славянска форма за мн. ч., е формата **Кавъци**, нечленувано (поляни, с. Каолиново), както и членуваното **Каваци** (с. Янково). Съставните названия, образувани с първи компонент **кавак/кавакълък**, са: **Кавак бунар/Кавак пунар** (кладенец в с. Лятно); **Кавак гьол** (гьол, край който е имало тополи, с. Сини вир); **Кавакълък гюлджюк** (ливада в с. Ясенково), с вариант **Кавакълък гьолусу** (*гьолът при тополите*, с. Черноглавци); **Кавак тарлък** (ниви, тополова нива, с. Буйновица); **Кавак Яна** (нива, с. Калино). Съставни названия с втори компонент **кавак**, са: **Юч кавак** (тур. *трите тополи*; Нови пазар); **Юч кавак чешмеси** (*чешмата до трите тополи*, чешма, Нови пазар). Наред с изобилието на турски имена, се открива славянското название **Тополите** (2 употреби, хълмисто място, в миналото е било засадено с тополи, откъдето идва и названието му, с. Марково, и тополова горичка, с. Кюлевча).

2. Плодни дървета

а) От названието на *дюля* (тур. **айва**) са образувани топонимите: **Айвалък** (*място, засадено с дюли*, ниви, с. Сечище), **Айвалък** (поляна, с. Крива река, по-рано е имало дюлеви дръвчета); **Айванлък** (*местност с дюли*, ниви, с. Вълнари) и членувано **Айвалъка** (ниви, с. Мировци).

б) От съществителното *круша* (тур. **армут**): **Армутлук** (2 употреби, ниви, гр. Нови пазар, с. Плиска), членувано **Армутлука** (*крушак*, с. Могила), както и съставните названия **Казъл армутлу** (*червена круша*, ниви, с. Осеновец), **Кара армутлар** (*черни круши*, с. формант -лар за мн. ч., 5 употреби, ниви в селата Велино, Живково, Калино, Каменяк, Хитрино); **Кара армутлук** (ниви, с. Близнаци); **Яръ армут** (*разцепена круша*, лозе, с. Памукчи); славянско **Медена круша** (с. Каравелово, там някога е имало круша с много вкусни плодове).

в) Названието *ябълка* (тур. **алма**) е в основата на местните имена: **Алмълък** (2 употреби, ниви в селата Хърсово и Писарево); **Алмаджик чешма** (чешма, с. Царев брод); **Алмаджик юнио** (в тази местност някога са растели ябълки, има чешма, с. Златна нива).

3. Турските названия на цветя **зюмбюл** и **менекше** (*теменушка*), служат за образуване на съставните имена: **Зюмлюлюк** (диал. *син зюмбюл*, мера, с. Тодор Икономово) и **Меневшлик** (поляна, с. Войвода).

4. Част от топонимите включват названия на различни *билки и растения*: смрадлика, бъз, трънки и др.

а) С мотивираща лексема съществителното *смрадлика* (тур. **тетра**) са образувани: **Тетерлик** (баир, с. Памукчии); **Тетралик** (хълмиста местност, с. Хърсово); членувано **Тетрелика** (лозя, Нови пазар), както и съставното **Тетере харман** (тур. *смрадливо гумно*, пасище; Каспичан), а от турското название на *бъз*, *бъзак* (**мемерли**) са: **Мемерлик** (овощна градина, с. Енево) и **Мемерли кулак** (гора, с. Памукчи).

б) Съществителното *трънки* (тур. **тикян**) е мотивиращо в: **Тикяник/Тикяник** (било е трънак, с. Вълнари); **Тръничево/Търничево** (ниви, с. Марково, имало е тръни в миналото); и съставните названия **Тикян гължу** (*трънливия гьол*, с. Пет Могили); **Трънковите лозя** (лозя; по името на Атанас Трънков, с. Пет могили); **Трънковия кладенец** (кладенец, наречен по името на рода Трънкови, с. Пет могили).

в) Съществителните **овес**, **тютюн** и **фий** са в основата на местните имена: **Овес търла** (*овесена нива*, ниви, с. Преселка) (тур. *тарла*); **Тютюнлюк** (*място, където се сее тютюн*, нива, с. Ружица); **Фий тарлъ** (нива, с. Хърсово) и **Фий Тарласъ** (ниви, Кюлевча).

5. С мотивираща лексема **мантар**, което е турското съответствие на *гъба*, са образувани названията: **Мантърлък** (*гъбарник*, 2 употреби, хълмисто място, на което хората ходели да берат гъби, в селата Хърсово и Църквица) и **Мантар оджак** (*поляна, на която растат много гъби*, с. Могила; тур. *оджак поляна*).

Б) Топоними, при които мотивираща лексема е название на животно, птица или насекомо, които населяват определена тери-

тория. В изследвания от студентите материал се откриват съществителни нарицателни, които са имена на *горски и домашни животни* (заек, лисица, мечка, сърна, язовец, бивол), *птици* (орел) и *насекоми* (скакалец).

1. Горски и домашни животни

а) В основата на няколко топонима е названието за *заек* (тур. **таушан**): **Таушан** (гора, с. Хърсово; могила, с. Църквица), **Таушанлията** (дол, в който е имало чешма, сега е пасище, с. Крива река), както и съставните названия на територията на с. Църквица: **Таушдере** (ниви), с вариант **Таушандере** (поляна), **Таушантепе** (хълм, в местността е имало много зайци); **Таушанлъкдере** (река, песъчлива почва, с. Мадара).

б) Названията **Телки алан** (*лисича поляна*, 2 употреби, поляни в селата Пет могили и Никола Козлево), **Тилки гьолджу** (*Лисичи гьол*); **Тилки йолу** (ниви, Нови Пазар); **Тильки иннери** (*лисича пътека*, малък път в с. Памукчи) съдържат съществителното *лисица* (тур. **телки**).

в) Названията **Ай делик** (тур. *меча дупка*, гора, в която е имало леговище на мечка, с. Могила), **Ай кузу** (*мечо усое*, било е ниви, с. Църквица) са свързани с мотивиращата лексема *мечка*. В с. Кюлевча се среща съставното название със смесен произход **Мечкова чюшмя** (чешма).

г) Названието **Караджа кузу** (гора, Живково) е образувано от **караджа** – *сърна*, **кузу** – *агне*, тук *сърне*.

д) **Бурсук яма** (ниви, ливади, с. Енево) се свързва със съществителното *язовец* (тур. **бурсук**).

е) Турското название на *бивол* (тур. **манда**) е мотивираща лексема в съставните топоними: **Мандаджи гьол** (*биволски гьол*, гора, Каспичан), **Мандаджи гьолджу** (пасище, с. Марково), **Мандаджи есак/ясак** (*биволска градина*, ниви, с. Преселка), **Мандъ ереа** (*биволски път*, с. Стан); **Манда ирек** (*биволска кошара*, пасище, с. Калугерица).

2. Съществителното *птица* (тур. **куш**) е мотивираща лексема в съставните топоними: **Кара куш** (*черна птица*, местност с дърво, на което кацал орел, от където иде името, с. Длъжко); **Кара куш кулак** (поле, с. Средковец, имало е черни врабчета, може би косове);

Кара куш алчак (нива, с. Престое). Названието *орел* е в основата на **Орляк** (ниви, с. Кюлевча) и **Орла якъм** (*гнездо на орел*, ниви, с. Мировци).

3. С мотивираща лексема съществителното *щурец/скакалец* (тур. **талъшман**) са образувани: **Талашман** (ниви, с. Пет могили), и съставните названия: **Талъшман алтъ** (нива, с. Войвода), **Талъшман дюзю** (ниви, с. Войвода) и **Талъшман чешма** (чешма, с. Войвода).

***

Въз основа на проучения материал се очертават следните **изводи**:

1. Топонимите от Шуменския регион включват няколко пласта – както старинни имена с предполагаем *прабългарски* и *славянски* произход, така и многобройни, които са възникнали по лексеми от местния *турски* диалект.

2. Разгледаните названия принадлежат към *разнообразни тематични групи*.

3. При местните имена, образувани с мотивираща лексема названия на растения или животни, количествено преобладават заетите от турски език.

Бъдещото задълбочено проучване на названията ще позволи да се представи в пълнота многообразието на топонимичния материал от Шуменския регион.

ЛИТЕРАТУРА

Архив по топонимия на Катедрата по български език при ФХН на Шу „Епископ Константин Преславски“

[Arhiv po toponimia na Katedrata po balgarski ezik pri FHN na ShU „Episkop Konstantin Preslavski“.]

ЕтБАН: *Етимологичен речник на българския език*. Т. I. София, 1971.

[EtBAN: Etimologichen rechnik na balgarskia ezik. T. I. Sofia, 1971.]

Симеонов, Иванова 2010: Симеонов, Б., Е. Иванова. *Топонимията на Плисковско-Мадарския регион*. В. Търново, 2010.

[Simeonov, Ivanova 2010: Simeonov, B., E. Ivanova. Toponimiyata na Pliskovsko-Madarskia region. V. Tarnovo, 2010.]

СтСС: *Старославянский словарь*. Москва, 1998.

[StSS: Staroslavyanskiy slovary. Moskva, 1998.]

Фасмер: Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка. Т. IV.* Москва, 1987.

[Fasmer: Fasmer, M. *Etimologicheskii slovary russkogo yazika. T. IV.* Moskva, 1987.]

ЗА АВТОРА:

Анета М. Тихова, гл. ас. д-р

Завършва ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ през 1998 г. Постъпва на работа в ШУ „Епископ Константин Преславски“ през 2000 г., от 2011 г. е доктор по филология. Води лекции и семинарни занятия по история на българския език, старогръцки език и българска диалектология.

Съавтор е на учебните помагала: *Христоматия по история на българския език. Текстове (IX–XVIII век). Учебен речник.* Шумен, 2003, 224 с. (в съавт. с М. Тихова) и *Старобългарски извори и речник.* В. Търново, 2009, 2 изд. 2018 г., 206 с. (в съавт. с В. Йорданова), както и на учебника *Старогръцки език.* Шумен, 2013, 2 изд. 2018, 197 с. (в съавт. с Е. Иванова).

Адрес за кореспонденция:

ШУ „Епископ Константин Преславски“, e-mail: a.marinova@shu.bg